

УДК 374-057.874]:37.013

DOI 10.31652/2415-7872-2022-70-84-91

АНДРІЙ МАКСЮТОВ

orcid.org/0000-0002-5486-634X

andriy.maksyutov@udpu.edu.ua

доцент кафедри географії та методики її навчання

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

вул. Садова, 2, м. Умань

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ – НОВА ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА, СТВОРЕНА НА БАЗІ ПОЗАШКІЛЬНИХ УСТАНОВ

У статті обґрунтовано структурно-функціональні аспекти створення та функціонування системи позашкільної освіти учнівської молоді. З'ясовано та доведено, що притаманна позашкільній освіті логіка неформальної та інформальної освіти перешкоджає підпорядкуванню позашкільної освіти учнівської молоді законодавчо закріпленим актам формальної освіти. Виявлено, що позашкільна освіта дозволяє реалізувати стійку потребу учнівської молоді в пізнанні та творчості, максимально розкрити себе, самовизначитися предметно, соціально, професійно.

Установлено, що позашкільна освіта учнівської молоді за своїм змістом охоплює всі сфери життєдіяльності людини й реалізується в необмеженому освітніми стандартами просторі, саме тому її розглядають як поле розширення можливостей розвитку особистості, вона є абсолютно добровільною, не пов'язаною з віковим цензом, з обов'язковістю програмних вимог, з освітніми стандартами.

Ключові слова: *учнівська молодь, соціально-педагогічна система, неформальна освіта, позашкільне виховання, позашкільна освіта, якість, доступність, ефективність позашкільної освіти, удосконалення законодавчої бази, нормативно-правове забезпечення.*

ANDRII MAKSIUTOV

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Department of Geography and Methods of Teaching,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
Sadova str., 2, Uman

EXTRACURRICULAR EDUCATION OF STUDENT YOUTH – A NEW PEDAGOGICAL PRACTICE, CREATED ON THE BASIS OF EXTRACURRICULAR INSTITUTIONS

The article substantiates the structural and functional aspects of the creation and functioning of the system extracurricular education of student youth. It has been clarified and proved that the logic of non-formal and informal education inherent in extracurricular education hinders the subordination of extracurricular-school education of student youth to the legally established acts of formal education. It is revealed that extracurricular education allows to realize the steady need of student youth in cognition and creativity, to reveal themselves as much as possible, to self-determine subject, socially, professionally. Extracurricular education of young students appeared in the structure of the educational system due to the fact that extracurricular institutions established for educational activities, received the right to carry out educational activities, to implement educational programs that have educational goals and are designed to that their assimilation by students in their free time will ensure that students master new (additional) educational outcomes and competencies. It is established that extracurricular education of student youth in its content covers all spheres of human life and is implemented in an unlimited space by educational standards, so it is considered a field of personal development, is completely voluntary, not related to age, viscosity of program requirements, with educational standards. The research results allow to predict the priority directions of development of the system of extracurricular education of students, to ensure the competitive status of institutions of this system, to update and differentiate educational services, to determine rational limits of innovation in the system of extracurricular education of students. , which in turn will solve the problem of modernization of modern education in Ukraine.

Key words: *student youth, socio-pedagogical system, education, extracurricular education, non-formal education, quality, accessibility, efficiency of extracurricular education, improvement of the legislative base, normative-legal provision.*

Сучасний розвиток системи освіти України вимагає посилення ролі позашкільної освіти в життєвому становленні та професійному самовизначенні учнівської молоді, адже саме ця частина освіти найбільш повно дає можливість проявити ініціативу дитини самій вирішити, що саме їй подобається. Позашкільну освіту сьогодні розглядають, як важливий фактор виявлення й формування здібностей учнівської молоді та розв'язання сучасних освітніх проблем, удосконалення механізму повноцінного виховання творчо обдарованих школярів.

Трансформація позашкільного виховання в систему позашкільної освіти викликана сучасними потребами розвитку суспільства та реформування системи освіти України. У сучасних непростих соціально-економічних умовах позашкільна освіта виявилася гнучкою соціально-педагогічною системою, яка не тільки адаптувалася до ринкових відносин, а й почала надавати широке коло якісних освітніх послуг, що створюють умови для особистісного, професійного, творчого та духовного розвитку підростаючого покоління [12, с. 108].

Позашкільна освіта в Україні була створена зовсім не через недоліки традиційної шкільної освіти, вона ніколи не мала опозиційного характеру відносно школи, у цьому й полягає її відмінність від упровадження та використання наразі на міжнародному рівні «неформальної освіти». Позашкільна освіта учнівської молоді, навпаки, має в основі ознаки неформальної освіти, але при цьому її ядром є регульований державою процес створення можливостей освоєння учнівською молоддю додаткових освітніх програм в освітніх установах усіх типів та видів.

Позашкільна освіта учнівської молоді з'явилася в структурі освітньої системи у зв'язку з тим, що позашкільні заклади, створені для здійснення виховної діяльності, отримали право на здійснення освітньої діяльності, тобто на реалізацію освітніх програм, що мають освітні цілі та розрахованих на те, що їхнє засвоєння учнівською молоддю у вільний час забезпечуватиме опанування учнями нових (додаткових) освітніх результатів та компетентностей [7].

Мета статті – охарактеризувати структурно-функціональні аспекти створення та функціонування системи позашкільної освіти учнівської молоді.

Теоретичні основи позашкільної освіти розкривають праці відомих педагогів Г. Ващенко [8], В. Берека [2], Г. Пустовіта [23], Т. Сущенко [28], Є. Мединського [19], В. Кутьєва [17], О. Баришева [1], Л. Тихенко [29]. Питання методологічних засад позакласної роботи та виховання висвітлені у працях І. Беха [3], П. Блонського [5], О. Мамешиної [18], Т. Дем'янюка [11], О. Кузика [16], А. Сиротенка [26], Т. Цвірової [30], О. Литовченко [9], Н. Савенко [24], О. Биковської [4], О. Коберника [13], Б. Кобзара [14], Л. Ковбасенко [15].

Отже, важливість досліджень теоретичних та практичних аспектів організації позакласної роботи учнів є актуальною та нагальною проблемою сьогодення. Вивчення сучасних підходів щодо організації позакласної роботи (в нашому випадку, організація позакласної роботи з географії) є актуальним напрямом соціально-педагогічних наукових досліджень. Проте проведений аналіз наукової літератури засвідчує недостатність дослідження сучасних принципів організації та педагогічних умов позакласної роботи учнів з географії.

На сучасному етапі розвитку системи освіти важливим є оновлення законодавчих актів щодо реформування позашкільної освіти учнівської молоді. До середини 90-х років ХХ століття українська освіта використовувала педагогічну практику, яка визначала право учнівської молоді шкільного віку (переважно від 6 до 18 років) на використання свого вільного часу в освітніх цілях [7].

Під вільним часом учнівської молоді треба розуміти час, не призначений для виконання обов'язків по засвоєнню законодавчо встановлених освітніх програм, включно з виконанням домашніх завдань. Вільним визнавалося тоді і визнається сьогодні час, що надають учням для використання за погодженням з батьками, відповідно до своїх інтересів, на свій розсуд в рамках законодавчо встановлених вікових обмежень в дієздатності на рівні прав і відповідальності [3, с. 344]. Звідси випливає, що основна інваріантна характеристика позашкільної освіти учнівської молоді полягає в тому, що це утворення має в основі свободу вибору занять на всіх рівнях – виду діяльності, освітніх програм, обсягу навчального матеріалу, темпу, часу та форми його засвоєння; а основне призначення – розвиток мотивації особистості до всебічного пізнання та творчості [1, с. 20].

Переорієнтація цих системоутворюючих позицій на рівень масової педагогічної практики виявилась процесом складнішим, ніж це передбачалося, з кількох причин: по-перше, стартова непропрацьованість нового виду освіти, включаючи наявність системних протиріч на законодавчому рівні; по-друге, опір професійної педагогічної спільноти, як усередині нової системи, так і поза нею [5, с. 164].

Названі причини виявилися практично відразу. Позашкільна освіта не потрапляла тоді й не потрапляє сьогодні в формат класичної традиційної формальної освіти, вона не може бути віднесена до жодного з визнаних на міжнародному рівні типів: вона не є ні традиційною, загальною або професійною освітою (тому, що не має встановлених обмежень у відборі напрямків діяльності), ні – довільною (оскільки організовується в цілеспрямовано створюваних фахівцями навчальних ситуаціях), ні – додатковою в значенні «після» дипломної освіти (бо починається задовго до отримання диплома), ні – неформальною або позашкільною на міжнародному рівні розуміння. Це гнучка, мобільна, адаптивна до існуючих умов педагогічна практика, що не має аналогів. По суті, це неформальна формалізована освіта. Отже, притаманна позашкільній освіті логіка неформальної та інформальної освіти перешкоджає підпорядкування позашкільної освіти учнівської молоді законодавчо закріпленим актам формальної освіти [15, с. 53].

Зміни, унесені Законом України «Про освіту» в правовий статус позашкільних установ, вимагали адекватної його природі нормативно-правової бази, що не могло відбутися без визнання

права учнівської молоді на свободу вибору в освітній та виховній діяльності, відповідного їхнім віковим та індивідуальним особливостям і можливостям, тобто на організацію освітнього процесу за допомогою інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти [22].

Ситуація ускладнюється усвідомленням професійним співтовариством привабливості позашкільної освіти учнівської молоді, як форми отримання освітніми закладами дошкільної, загальної, початкової і середньої професійної освіти. В результаті виникла непередбачена ситуація, в яку, з одного боку, крім установ позашкільної освіти учнівської молоді успішно вписалися освітні установи інших типів, і яка визначила можливість існування позашкільної освіти учнівської молоді в умовах неопрацьованості нової нормативно-правової бази [16, с. 8].

Позашкільну освіту учнівської молоді розглядають, як найважливішу складову освітнього простору, сформованого в сучасному українському суспільстві. Вона органічно поєднує в собі виховання, навчання і всебічний розвиток особистості дитини, що, власне, вимагає постійної уваги та підтримки з боку суспільства й держави. Позашкільна освіта дозволяє реалізувати стійку потребу учнівської молоді в пізнанні та творчості, максимально розкрити себе, самовизначитися предметно, соціально, професійно, особистісно [10, с. 11].

У позашкільній освіті учнівської молоді діти мають право на: вільний вибір предметних, міжпредметних або метапредметних освітніх програм в обсязі й темпі, адекватної творчої індивідуальності; прояв освітньої активності у виборі освітньої галузі для освоєння не передбачених основними освітніми програмами аспектів знань; участь у соціальній діяльності, соціальному проектуванні, дослідницької діяльності; освоєння культурних цінностей, участь в їхньому створенні; організацію дозвілля відповідно зі своїми інтересами [29, с. 68].

Реалізація цього права учнівської молоді забезпечується з урахуванням законодавчо встановлених вимог, а освітня діяльність установ позашкільної освіти учнівської молоді повинна перебувати в стані постійного оновлення з урахуванням інтересів учнівської молоді, суспільства та держави [28, с. 332].

Цінність позашкільної освіти визначається спрямованістю на створення умов, сприятливих для отримання учнівською молоддю освіти по актуальних для неї напрямках. Вона орієнтована на формування та розвиток творчих здібностей учнівської молоді, задоволення їх індивідуальних потреб в інтелектуальному, моральному, фізичному вдосконаленні, а також організацію їхнього вільного часу [18, с. 24].

Система позашкільної освіти учнівської молоді розвивається на міжвідомчій основі і виступає гарантом підтримки й розвитку обдарованої учнівської молоді. Витрати бюджетів усіх рівнів на позашкільну освіту учнівської молоді є довгостроковими інвестиціями в майбутній розвиток українського суспільства і держави, кадровий потенціал інтелектуального, науково-технічного, творчого й культурного розвитку суспільства; профілактику бездоглядності та правопорушень неповнолітніх, інших асоціальних проявів у дитячому та підлітковому середовищі [27, с. 118].

Позашкільна освіта учнівської молоді за своїм змістом охоплює всі сфери життєдіяльності людини і реалізується в необмеженому освітніми стандартами просторі, в силу чого вона розглядається як поле розширення можливостей розвитку особистості, є абсолютно добровільною, не пов'язаною з віковим цензом, з обов'язковістю програмних вимог, з освітніми стандартами, з жорстким режимом занять тощо. Освітній процес в системі позашкільної освіти учнівської молоді будується в парадигмі та розвиває освіту, забезпечуючи інформаційну, навчальну, виховну, розвиваючу, соціореалізуючу, релаксаційну функції [9, с. 200].

Гнучкість позашкільної освіти, як відкритої соціальної системи, дозволяє забезпечити умови для формування лідерських якостей, формування соціальних компетенцій і розвитку творчих здібностей учнівської молоді в галузі науково-технічної, художньої, еколого-біологічної, спортивно-технічної, фізкультурно-спортивної, туристсько-краєзнавчої, військово-патріотичної, соціально-педагогічної, природничо-наукової та іншої освітньої діяльності, яку молодь обирає сама або за допомогою дорослих відповідно до своїх бажань та потреб [25, с. 219].

Існує велика кількість напрямів (науково-технічний, спортивно-технічний, фізкультурно-спортивний, художньо-естетичний, культурологічний, туристсько-краєзнавчий, еколого-біологічний, військово-патріотичний, соціально-педагогічний, соціально-економічний, природничий), за якими здійснюється освітня діяльність і реалізуються додаткові освітні програми (вимоги до яких установлені також на рекомендаційному рівні) зараз залишається єдиною підставою для виділення видів цих напрямів під час їхньої державної акредитації та визначення якості здійснюваної ними освітньої діяльності [8, с. 278].

Така ситуація донедавна мала певний сенс, тому що педагогічна практика не мала цілісних уявлень про «феномен» позашкільної освіти учнівської молоді. На сьогодні цей процес потребує уточнення та переосмислення, оскільки сьогодні принципово важливим є або розробка показників віднесення освітніх програм до однієї з категорій спрямувань, або обґрунтування недоцільності даного підходу до структурування й організації змісту позакласної освіти [2, с. 34].

В установах позашкільної освіти учнівської молоді більш ефективно впроваджуються соціально-педагогічні моделі діяльності, оскільки традиції, стиль і методи роботи цих установ максимально враховують особливості соціуму. Унаслідок цього відбувається накопичення дітьми досвіду громадянської поведінки, основ демократичної культури, самоцінності особистості, усвідомленого вибору професії; отримання кваліфікованої допомоги з різних аспектів соціального життя, що впливає на соціальну адаптацію учнівської молоді до мінливих умов життя [19, с. 327].

Основним змістом ідеї використання загальною середньою освітою потенціалу позашкільної освіти учнівської молоді є зміна ставлення дорослих (в нашому випадку професійної педагогічної та батьківської спільнот) до креативних можливостей учнівської молоді, визнання їхнього права на прояв ініціативи й самостійності в добровільному виборі форм і змісту освіти відповідно до своїх інтересів [16, с. 34].

Наразі важливим є питання регламентації діяльності установ позашкільної освіти учнівської молоді на основі нормативної бази, що знаходиться в стані інтенсивної розробки. Активізації цього процесу зараз сприяє модернізація системи української освіти, оновлення державного стандарту загальної освіти. Визнання стандарту нового покоління інструментом реалізації державної політики в галузі освіти на основі суспільного договору, що дозволяє приступити до розробки стандарту позашкільної освіти учнівської молоді при збереженні специфічних характеристик цього феномена [20, с. 391].

Вирішення цього завдання має забезпечити перехід позашкільних установ в новий якісний стан на основі доповненої нормативної бази й допомогти подолати усталені стереотипи сприйняття педагогічної практики як «позанавчальної діяльності».

В якості визначального напрямку діяльності системи освіти України тепер пропонують ідею перетворення української освіти в найважливіший фактор забезпечення зростаючої конкурентоспроможності країни в умовах цивілізаційних викликів XXI століття, що знаходить відображення в державних документах [21], які стали базовими для розробки та реалізації пріоритетного національного проекту «Освіта». Провідну роль в цьому процесі відводять закладам загальної середньої освіти, закладам вищої освіти, установам початкової та середньої професійної освіти, проте, очевидно, що концептуальні положення, які закладають в освітній політиці, відображаються й у роботі системи позашкільної освіти учнівської молоді, яке розглядають як найважливішу складову освітнього простору, організація якого на основі ретельно продуманих і вивірених вимог може дозволити подолати кризу дитинства, забезпечивши підтримку і розвиток талановитої й обдарованої учнівської молоді, формування здорового способу життя, профілактику бездоглядності, скорочення соціальної депривації, девіацій і деформацій в дитячому середовищі [6, с. 182].

Нашою державою прийнятий курс на розширення складу освітніх можливостей населення країни. Сфера освітніх послуг буде розширюватися, обумовлюючи прогресивний розвиток конкуренції. У низці документів зазначалося, що якісна освіта забезпечується не тільки інноваційним змістом, а й «гнучкістю і варіативністю освітніх програм». Зрозуміло, що далеко не кожною освітньою програмою позашкільної освіти учнівської молоді можна надати «гнучкий і варіативний характер». Природно, це вимагає відповідного методичного забезпечення, допомоги педагогам з боку методистів різного рівня [30, с. 22].

Виходячи з конкретизації якісних характеристик позашкільної освіти учнівської молоді і опираючись на існуючі державні документи та акти, необхідно оновити рекомендації щодо використання в практичній діяльності потенціалу позашкільної освіти учнівської молоді, ураховуючи необхідність формування готовності педагогічного співтовариства до професійної діяльності з їхнім урахуванням.

Центральне місце має зайняти розробка й реалізація інноваційних освітніх програм позашкільної освіти учнівської молоді. Саме загальноосвітні установи мають активно використовувати інноваційні освітні програми, які відповідно підтримуються і стимулюються державою. Такий принцип може бути поширений і на позашкільний навчальний заклад, якщо він зможе якісно відповісти на подібний запит держави та суспільства [24, с. 256].

«Інноваційність» полягає в новизні змісту та методів освітньої діяльності. Подібна новизна є, як правило, результатом творчого пошуку педагога, утіленого насамкінець у створенні авторської освітньої програми. Отже, стимулювання такого пошуку, також через участь педагогів позашкільної освіти у відповідних конкурсах, надання їм методичної допомоги, експертиза й сертифікація таких програм, поширення кращого досвіду їхнього створення повинні стати провідними напрямками цільової діяльності у сфері позашкільної освіти учнівської молоді на найближчі роки [11, с. 352].

Варто зазначити, що в цьому випадку може бути корисним використання досвіду створення інноваційних освітніх проектів, а також і в сфері позашкільної освіти учнівської молоді.

Сьогодні необхідно вжити комплексних заходів щодо залучення учнівської молоді до наукових досліджень через систему позашкільної освіти, що сприятиме підвищенню інтелектуального потенціалу країни, допомагатиме виявленню найбільш обдарованої і талановитої молоді в усіх

регіонах України. Одним із засобів досягнення цієї мети може стати розвиток інфраструктури дитячого художньо-естетичної, науково-технічної освіти, освіти й науково-дослідної творчості – регіональних будинків науки і творчості учнівської молоді, навчання обдарованої учнівської молоді [14, с. 46].

З огляду на накопичений в системі позашкільної освіти учнівської молоді у цьому напрямку досвід, можна припустити, що значну частину такої роботи буде покладено на існуючі структури позашкільної освіти: в розробці спеціальних програм, націлених на роботу з обдарованими дітьми, у використанні при їхній реалізації найсучасніших інформаційних та інших технологій навчання, що дозволить виявляти і розвивати творчі здібності.

Впровадження сучасних освітніх технологій вимагає розробки і розміщення у відкритому доступі в мережі Інтернет інформаційних освітніх ресурсів, організації мережевої взаємодії освітніх установ для розвитку мобільності у сфері освіти, удосконалення інформаційного обміну й поширення ефективних рішень [13, с. 182].

Очевидно, що подібні завдання актуальні й для системи позашкільної освіти учнівської молоді. Забезпечення максимально широкого доступу педагогів позашкільної освіти до досягнень їхніх колег, отримання всіма зацікавленими особами своєчасної та оперативної інформації про нові методи роботи становить одну важливу сторону інформатизації цієї сфери. Крім того, велике значення має і створення спеціалізованих мережевих ресурсів, присвячених позашкільній освіті учнівської молоді, чого можна досягти лише об'єднанням зусиль у сього професійного співтовариства, формуванням в Інтернеті мережевої взаємодії в межах не тільки одного міста чи області, а й в більш широких масштабах [4, с. 470].

Увага законодавчої влади до питання, яка все ще перебуває на периферії суспільної свідомості, вселяє впевненість в тому, що в позашкільній освіті учнівської молоді починається новий етап. Є надія на те, що діти України будуть мати можливість на отримання якісних освітніх послуг, які не обмежені державними освітніми стандартами на основі принципів інформаційної безпеки, духовності та моральності, властивих багатонаціональній культурі України [23, с. 379].

Узагальнюючи сказане, слід підкреслити, що вирішення завдань, поставлених перед системою позашкільної освіти учнівської молоді в рамках реалізації національної освітньої політики, вимагає системного підходу і координації діяльності всіх установ позашкільної освіти учнівської молоді.

Використання перерахованих вище ідей і положень дозволить прогнозувати пріоритетні напрямки розвитку системи позашкільної освіти учнівської молоді, забезпечити конкурентний статус установ цієї системи, здійснити оновлення і диференціацію освітніх послуг, визначити раціональні межі новаторства в системі позашкільної освіти учнівської молоді, оптимізувати роботу з педагогічними кадрами, зробити її більш системною, цілеспрямованою, що в свою чергу дозволить вирішити завдання модернізації сучасної освіти в Україні.

На нашу думку, перспективними дослідженнями є вирішення наступних завдань: удосконалення законодавчої бази та нормативного правового забезпечення в галузі освіти, культури, спорту, туризму; розвиток інформаційних і комунікаційних технологій у цій системі; оновлення змісту, організаційних форм, методів і технологій позашкільної освіти; підвищення соціального статусу і професійне вдосконалення педагогічних кадрів; впровадження моделей нормативного фінансування освітніх програм; цільова підтримка наукових досліджень, розробка в області наукових досягнень і методичних основ системи позашкільної освіти.

Висновки. Отже, аналіз сучасної системи позашкільної освіти учнівської молоді дозволяє визначити перспективи її розвитку в умовах модернізації системи освіти України при збереженні кращих традицій і виробленні нових аспектів; уникнути помилок, породжуваних несформованістю науково обґрунтованих знань про цей освітній феномен. Позашкільна освіта учнівської молоді є найважливішою складовою освітнього простору, сформованого в сучасному українському суспільстві: вона соціально затребувана, володіє особливим потенціалом, що дозволяє все більшій кількості учнівської молоді з різними здібностями, можливостями та інтересами успішно адаптуватися до сучасного соціуму, реалізовувати себе в умовах інтенсивного розвитку сучасних технологій, самовизначатися особистісно та професійно.

Осмислення феноменологічних характеристик позашкільної освіти учнівської молоді дозволяє зробити висновок про його інноваційну сутність. Але головна проблема полягає в тому, що діяльність державної системи позашкільної освіти учнівської молоді, при всій її унікальності, повинна підкорятися загальним законодавчим і нормативним вимогам для освітньої системи.

Отже, роль позашкільної освіти учнівської молоді на сучасному етапі, вимагає його різнорівневого переосмислення з урахуванням сучасних тенденцій розвитку національної освітньої системи України. Але, на жаль, даний освітній феномен на сучасному етапі розглядається через призму шкільної освіти, що не сприяє його розвитку, не дозволяє використовувати унікальні можливості.

Література

1. Баришева О. І. Самовизначення та самореалізація як мотив участі старшокласників у гуртковій роботі : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2001. 20 с.
2. Берека В. Є. Вплив реформ освіти на розвиток позашкільних закладів в Україні (60–70-ті роки ХХ століття). *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка*. 2000. № 1. С. 34–38.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 2 : Особистісно-орієнтований підхід : когнітивно-практичні засади. 344 с.
4. Биковська О. В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2008. 470 с.
5. Блонский П. П. Психология и педагогика. Избранные труды. 2-е изд. Москва : Юрайт, 2016. 164 с.
6. Богуславский М. В. Развитие общего среднего образования: проблемы и решения : монография. Москва : ИТПиММО; Фонд знаний «Ломоносов», 1994. 182 с.
7. Буйлова Л. Н. Історія додаткової (позашкільної) освіти дітей. URL : <https://uadoc.zavantag.com/text/28581/index-1.html> (дата звернення : 16.02.2022).
8. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. 4-е вид. Львів : Камула, 2006. 278 с.
9. Виховний потенціал позашкільних навчальних закладів : колективна монографія / В. В. Вербицький та ін.; за ред. О. В. Литовченко. Київ : О. Т. Ростунов, 2011. 200 с.
10. Горський В. А., Журкіна А. Я., Ляшко Л. Ю., Усанов В. В. Система Позашкільної освіти дітей: Концепція лабораторії проблем Позашкільної освіти дітей інституту загальної середньої освіти РАО. *Позашкільна освіта*. 2000. № 1. С. 6–11.
11. Дем'янюк Т. Д., Первушевська І. О. Нові технології позашкільного виховання. Київ : ІЗМН, 2000. 352 с.
12. Діяльність сучасного позашкільного навчального закладу (з досвіду роботи Центру позашкільної роботи Святошинського району м. Києва) : інформ.-метод. посіб. / Н. І. Савенко та ін. Київ : ЦПР, 2006. 118 с.
13. Коберник О. М. Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в школі : навч.-метод. посіб. Київ : Науковий світ, 2001. 182 с.
14. Кобзар Б. С. Внеклассная и внешкольная воспитательная работа. Киев : Знание, 1973. 46 с.
15. Ковбасенко Л. І. Організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу : метод. посіб. Київ, 2000. 53 с.
16. Кузик О. Є. Сучасний поступ позашкільної освіти : концепція розвитку позашкільля. Львів, 2005. 34 с.
17. Кутьев В. А. Внеурочная деятельность школьников. Москва : Просвещение, 1983. 223 с.
18. Мамешина О. С. Психологічні умови розвитку екологічної свідомості старшокласників у системі позашкільної освіти : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2004. 24 с.
19. Медынский Е. Н. Внешкольное образование, его значение, организация и техника. 2-е изд., доп. и перераб. Москва : Наука, 1916. 327 с.
20. Науменко Р. А. Державне регулювання розвитку позашкільної освіти в Україні. Київ : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2012. 391 с.
21. Пріоритетний національний проект «Освіта» від 5 вересня 2005 року. URL : <http://mon.gov.ru/pro/rpro/> (дата звернення : 16.02.2022).
22. Про позашкільну освіту : Закон України від 07.12.2021 р. № 2120–III. Дата оновлення : 25.05.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (дата звернення : 19.02.2022).
23. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання : теоретико-дидактичний аспект : монографія. Миколаїв : Видавництво МДУ ім. В. О. Сухомлинського, 2010. 379 с.
24. Савенко Н. І., Ковганич Г. Г., Кириченко В. І., Єрмаков І. Г. Прогностичні орієнтири інноваційного розвитку позашкільного навчального закладу. Харків : Точка, 2009. 256 с.
25. Семенов О. С. Особистісне самовизначення школяра в діяльності комплексного позашкільного навчально-виховного закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2000. 219 с.
26. Сиротенко А. Й. Громадянське виховання учнівської молоді у позашкільній роботі. *Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості в умовах позашкільних навчальних закладів* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 30–31 берез. 2006 р.). Київ, 2006. С. 4–8.
27. Сущенко Т. І. Педагогический процесс во внешкольных учреждениях : учеб.-метод. Киев : Радянська школа, 1986. 118 с.
28. Сущенко Т. І. Педагогічний процес у позашкільних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Запоріжжя, 1993. 332 с.
29. Тихенко Л. В., Бондар Л. М., Перепелиця Н. В., Сидоренко Н. Ю. Розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному позашкільному навчально-виховному мікросоціумі. З досвіду роботи Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю / за ред. Л. В. Тихенко. Суми : ВТД «Нота-бене», 2008. 68 с.
30. Цвірова Т. Виховна робота в позашкільних закладах України: історія і сьогодення. *Рідна школа*. 2003. № 2. С. 20–22.

References

1. Barysheva O. I. Samovyznachennja ta samorealizacija jak motyv uchasti starshoklasnykiv u ghurtkovij roboti [Self-determination and self-realization as a motive for high school students' participation in group work]: avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.07. Kyiv, 2001. 20 s.

2. Bereka V. Je. Vplyv reform osvity na rozvytok pozashkilnykh zakladiv v Ukraini (60–70-ti roky XX stolittja) [The impact of educational reforms on the development of out-of-school institutions in Ukraine (60s-70s of the XX century)]. *Naukovi zapysky Ternopiljskogho derzhavnogho pedagoghichnogho universytetu. Serija : Pedagoghika*. 2000. # 1. S. 34–38. kand. psychol. nauk : 19.00.07. Kyjiv, 2001. 20 s.
3. Bekh I. D. Vykhovannja osobystosti [Education of personality]: u 2 kn. Kyjiv : Lybidj, 2003. Kn. 2 : Osobystisno-orijentovanyj pidkhid : kognityvno-praktychni zasady. 344 s.
4. Bykovs'ka O. V. Teoretyko-metodychni osnovy pozashkilnoji osvity v Ukraini [Theoretical and methodological foundations of extracurricular education in Ukraine] : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.01. Kyjiv, 2008. 470 s.
5. Blonskii P. P. Psihologija i pedagogika. Izbrannye Trudy [Psychology and pedagogy. Selected writings]. 2-e izd. Moskva : Iurait, 2016. 164 s.
6. Boguslavskii M. V. Razvitie obshchego srednego obrazovaniia: problemy i resheniia [Development of General Secondary Education: Problems and Solutions] : monografiia. Moskva : ITPiMIO; Fond znanii «Lomonosov», 1994. 182 s.
7. Bujlova L. N. Istorija dodatkovoi (pozashkilnoji) osvity ditej [History of additional (extracurricular) education of children]. URL : <https://uadoc.zavantag.com/text/28581/index-1.html> (data zvernennja : 16.02.2022).
8. Vashhenko Gh. Vykhovnyj ideal : pidruchnyk dlja pedagoghiv, vykhovnykiv, molodi i batjkiv [Educational ideal: a textbook for teachers, educators, youth and parents]. 4-e vyd. Ljviv : Kamula, 2006. 278 s.
9. Vykhovnyj potencial pozashkilnykh navchalnykh zakladiv : kolektyvna monohrafija [Educational potential of out-of-school educational institutions] / V. V. Verbyckyj ta in.; za red. O. V. Lytovchenko. Kyjiv : O. T. Rostunov, 2011. 200 s.
10. Ghors'kyj V. A., Zhurkina A. Ja., Ljashko L. Ju., Usanov V. V. Systema Pozashkilnoji osvity ditej: Koncepcija laboratoriji problem Pozashkilnoji osvity ditej instytutu zaghalnoji serednjoji osvity RAO [Extracurricular education system for children: The concept of the laboratory of problems of extracurricular education of children of the Institute of General Secondary Education of RAO]. *Pozashkilna osvita*. 2000. # 1. S. 6–11.
11. Dem'janjuk T. D., Pervushevs'ka I. O. Novi tekhnologiji pozashkilnogho vykhovannja [New technologies of out-of-school education]. Kyjiv : IZMN, 2000. 352 s.
12. Dijalnistj suchasnogho pozashkilnogho navchalnogho zakladu (z dosvidu roboty Centru pozashkilnoji roboty Svjatoshynskogho rajonu m. Kyjeva) [Activities of a modern out-of-school educational institution (from the experience of the Center for Extracurricular Activities of Sviatoshynskiy district of Kyiv)] : inform.-metod. posib. / N. I. Savenko ta in. Kyjiv : CPR, 2006. 118 s.
13. Kobernyk O. M. Teoriya i metodyka psykologho-pedagoghichnogho proektuvannja vykhovnogho procesu v shkoli [Theory and methods of psychological and pedagogical design of the educational process in school] : navch.-metod. posib. Kyjiv : Naukovyj svit, 2001. 182 s.
14. Kobzar B. S. Vneklassnaia i vneshkol'naia vospitatel'naia rabota [Extra-curricular and out-of-school educational work]. Kiev : Znanie, 1973. 46 s.
15. Kovbasenko L. I. Orghanizacijno-pedagoghichni osnovy dijalnosti suchasnogho pozashkilnogho navchalnogho zakladu [Organizational and pedagogical bases of modern out-of-school educational institution] : metod. posib. Kyjiv, 2000. 53 s.
16. Kuzyk O. Je. Suchasnyj postup pozashkilnoji osvity : koncepcija rozvytku pozashkilnja [Modern progress of extracurricular education: the concept of extracurricular development]. Ljviv, 2005. 34 s.
17. Kut'ev V. A. Vneurochnaia deiatel'nost' shkol'nikov [Extracurricular activities of schoolchildren]. Moskva : Prosveshchenie, 1983. 223 s.
18. Mameshyna O. S. Psykologhichni umovy rozvytku ekologhichnoji svidomosti starshoklasnykiv u systemi pozashkilnoji osvity [Psychological conditions for the development of environmental consciousness of high school students in the system of extracurricular education] : avtoref. dys. ... kand. psychol. nauk : 19.00.07. Kyjiv, 2004. 24 s.
19. Medynskii E. N. Vneshkol'noe obrazovanie, ego znachenie, organizatsiia i tekhnika [Out-of-school education, its meaning, organization and technique]. 2-e izd., dop. i pererab. Moskva : Nauka, 1916. 327 s.
20. Naumenko R. A. Derzhavne rehuljuvannja rozvytku pozashkilnoji osvity v Ukraini [State regulation of out-of-school education development in Ukraine]. Kyjiv : In-t obdarovanoji dytyny NAPN Ukrainy, 2012. 391 s.
21. Priorytetnyj nacionalnyj proekt «Osvita» vid 5 veresnja 2005 roku [Priority national project "Education" of September 5, 2005]. URL : <http://mon.gov.ru/pro/pnpo/> (data zvernennja : 16.02.2022).
22. Pro pozashkilnu osvitu [About extracurricular education] : Zakon Ukrainy vid 07.12.2021 r. # 2120–III. Data onovlennja : 25.05.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (data zvernennja : 19.02.2022).
23. Pustovit Gh. P. Pozashkilna osvita i vykhovannja : teoretyko-dydaktychnyj aspekt [Extracurricular education and upbringing: theoretical and didactic aspect] : monohrafija. Mykolajiv : Vydavnytvo MDU im. V. O. Sukhomlyns'kogho, 2010. 379 s.
24. Savenko N. I., Kovghanych Gh. Gh., Kyrychenko V. I., Jermakov I. Gh. Proghnostychni orijentyry innovacijnogho rozvytku pozashkilnogho navchalnogho zakladu [Prognostic guidelines for innovative development of out-of-school educational institution]. Kharkiv : Tochka, 2009. 256 s.
25. Semenov O. S. Osobystisne samovyznachennja shkoljara v dijalnosti kompleksnogho pozashkilnogho navchalno-vykhovnogho zakladu [Personal self-determination of a student in the activities of a comprehensive out-of-school educational institution] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07. Kyjiv, 2000. 219 s.
26. Syrotenko A. J. Ghromadjans'ke vykhovannja uchnivskoji molodi u pozashkilnij roboti [Civic education of student youth in extracurricular activities]. *Teoretyko-metodychni osnovy vykhovannja tvorchoji osobystosti*

- v umovakh pozashkilnykh navchalnykh zakladiv* : zb. materialiv nauk.-prakt. konf. (Kyjiv, 30–31 berez. 2006 r.). Kyjiv, 2006. S. 4–8.
27. Sushhenko T. I. Pedagogichnyj proces u pozashkilnykh zakladakh [Pedagogical process in out-of-school institutions] : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.01. Zaporizhzhja, 1993. 332 s.
 28. Sushchenko T. I. Pedagogicheskii protsess vo vneshkol'nykh uchrezhdeniiakh [The pedagogical process in out-of-school institutions] : ucheb.-metod. Kiev : Radians'ka shkola, 1986. 118 s.
 29. Tykhenko L. V., Bondar L. M., Perepelycja N. V., Sydorenko N. Ju. Rozvytok tvorchykh zdibnostej ditej ta uchnivskoj molodi v kreatyvnomu pozashkilnomu navchaljno-vykhovnomu mikrosociumi. Z dosvidu roboty Sumsjkogho oblasnogho centru pozashkilnoji osvity ta roboty z talanovytoju moloddju [Development of creative abilities of children and student youth in creative out-of-school educational micro-society. From the experience of the Sumy Regional Center for Extracurricular Education and work with talented youth] / za red. L. V. Tykhenko. Sumy : VTD «Nota-bene», 2008. 68 s.
 30. Cvirova T. Vykhovna robota v pozashkilnykh zakladakh Ukrainy: istorija i sjoghodennja [Educational work in out-of-school institutions of Ukraine: history and present]. *Ridna shkola*. 2003. # 2. S. 20–22.

УДК 37. 211.24

DOI 10.31652/2415-7872-2022-70-92-97

ОКСАНА МАРЧУК

orcid.org/0000-0002-2922-285X

oxanna442@ukr.net

доктор педагогічних наук, доцент
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана
Дем'янчука»

вул. С. Дем'янчука, 4, м. Рівне

ЛІЛІЯ МЕЛЬНИЧУК

orcid.org/0000-0001-8307-7932

кандидат педагогічних наук, доцент

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана
Дем'янчука»

вул. С. Дем'янчука, 4, м. Рівне

МАРГАРИТА ШКАБАРІНА

orcid.org/0000-0002-9818-9723

кандидат педагогічних наук

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана
Дем'янчука»

вул. С. Дем'янчука, 4, м. Рівне

АНАТОЛІЙ ДЕМ'ЯНЧУК

orcid.org/0000-0002-0727-9265

доктор педагогічних наук, професор,

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана
Дем'янчука»

вул. С. Дем'янчука, 4, м. Рівне

ПЕДАГОГІЧНА ЕТИКА Й КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджено особливості педагогічної етики та педагогічної культури вчителів, які працювали в навчальних закладах освіти України в кінці ХІХ – на початку ХХ століття. Розкрито особливості професіограми тогочасних учителів, визначено вимоги до їхніх професійно-особистісних якостей. Охарактеризовано критерії та показники педагогічної етики вчителів. Виокремлено шляхи творчого впровадження педагогічного досвіду минулого в освітній процес сучасних закладів освіти.

Ключові слова: учитель, педагогічна етика, педагогічна культура, освітні заклади.

OXSANA MARCHUK

doctor of pedagogical sciences, docent

Private Higher Education Establishment «Academician
Stepan Demianchuk International University of
Economics and Humanities»

Academician Stepan Demianchuk str., 4, Rivne

LILIA MELNICHUK

candidate of pedagogical sciences, docent

Private Higher Education Establishment «Academician
Stepan Demianchuk International University of
Economics and Humanities»

Academician Stepan Demianchuk str., 4, Rivne

MARHARYTA SHKABARINA

candidate of pedagogical sciences

Private Higher Education Establishment «Academician
Stepan Demianchuk International University of
Economics and Humanities»

Academician Stepan Demianchuk str., 4, Rivne

ANATOLIY DEMIANCHUK

doctor of pedagogical sciences, professor

Private Higher Education Establishment
«Academician Stepan Demianchuk International
University of Economics and Humanities»

Academician Stepan Demianchuk str., 4, Rivne

PEDAGOGICAL ETHICS AND TEACHER'S CULTURE OF THE END OF THE 19TH CENTURY – THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

The problem of the teacher's profессиogram is relevant in any historical era, since it is the teacher who plays the leading role in the educational process. The effectiveness of the educational process depends on its moral qualities to a greater extent, determines the relevance of the raised problem. The study of the features of pedagogical ethics and the pedagogical culture of teachers who worked in educational institutions of Ukraine in the late XIX – early XX centuries is the goal of our research. The following research methods were used to achieve the goal of the study: historical and retrospective analysis; historical and comparative analysis; chronologically-generalizing, problem-searching, historical-analytical methods; methods of generalization and systematization. The article analyzes the definitions of "pedagogical ethics" and "pedagogical culture". The authors presented their own definition of these concepts. According to the teaching ethics, the authors understand the system of moral values of teachers based on the principles of humanism, democracy, child centrism, respect and exactingness towards themselves and others with the aim of educating value orientations and intellectual development of the younger generation. To analyze the pedagogical ethics and culture of teachers of the late XIX – early XX centuries, the authors determined their criteria (value-oriented, scientific and professional, activity criterion) and indicators. The following documents were analyzed in detail to study the norms of pedagogical ethics and culture: "Instructions for teachers of one-class and two-class national schools" (1871), "Instruction on the educational activities of teachers of the Volyn Theological